

Διδαγμένο κείμενο

Μετάφραση

A1.

Επομένως, ούτε εκ φύσεως ούτε ενάντια στη φύση δεν υπάρχουν μέσα μας οι αρετές, αλλά έχουμε από τη φύση μας την ιδιότητα να τις δεχτούμε και τελειοποιούμαστε (σ' αυτές) με τη συνήθεια (ή με τη διαδικασία του έθους).

Επίσης, για όσα υπάρχουν σε μας εκ φύσεως (ή για όσα έχουμε από τη φύση) πρώτα αποκτούμε τις δυνατότητες αυτών και ύστερα προχωρούμε στις αντίστοιχες ενέργειες (πράγμα που ακριβώς είναι φανερό στις αισθήσεις μας· γιατί δεν αποκτήσαμε τις αισθήσεις (της όρασης και της ακοής) έχοντας δει (ή επειδή είδαμε) ή έχοντας ακούσει (ή επειδή ακούσαμε) πολλές φορές, αλλά αντίθετα έχοντάς τις κάναμε χρήση τους, δεν τις αποκτήσαμε έχοντας κάνει και ξανακάνει χρήση τους) τις αρετές, όμως, τις αποκτούμε αφού πρώτα τις εξασκήσουμε, όπως ακριβώς (συμβαίνει) και στις άλλες τέχνες· όσα δηλαδή πρέπει να κάνουμε, αφού τα μάθουμε, αυτά τα μαθαίνουμε καθώς τα κάνουμε (ή κάνοντάς τα), όπως για παράδειγμα οικοδόμοι γίνονται χτίζοντας σπίτια, κιθαριστές παίζοντας κιθάρα· με τον ίδιο τρόπο γινόμαστε δίκαιοι κάνοντας δίκαιες πράξεις, σώφρονες κάνοντας συνετές πράξεις, ανδρείοι κάνοντας ανδρείες πράξεις.

B1.

Το κείμενο αρχίζει με τη ρητή δήλωση ότι η φύση της αρετής είναι διττή. Η διττή αρετή επεξηγείται στη συνέχεια: από τη μια τοποθετείται η διανοητική (π.χ. σοφία, φρόνηση, ευφυΐα, μνήμη κτλ.) και από την άλλη η ηθική (π.χ. δικαιοσύνη, ανδρεία, μεγαλοψυχία, πειθαρχία κτλ.).

ΜΕΘΟΔΙΚΟ

Οι διανοητικές αρετές αφορούν στο *λόγον* έχον μέρος της ψυχής, ενώ οι ηθικές αρετές αναφέρονται στο *έπιθυμητικόν*, το οποίο μετέχει τόσο στο *έχον λόγον*, όσο και στο *άλογον*.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τα όσα αναφέρει σε αυτήν την ενότητα ο Αριστοτέλης, οι διανοητικές αρετές δημιουργούνται και αναπτύσσονται με τη διδασκαλία (*«ή μὲν διανοητική τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὔξησιν»*). με άλλα λόγια η πνευματική καλλιέργεια και συγκρότηση ενός ατόμου εξαρτώνται άμεσα από την παιδεία την οποία θα λάβει. Αξιοσημείωτο, ότι η διανοητική αρετή «αυξάνεται», δηλαδή δεν ολοκληρώνεται ποτέ, είναι μια πορεία συνεχούς κατάκτησης και διαρκούς καλλιέργειας. Η διανοητική, λοιπόν, αρετή είναι διδακτική και μεταδόσιμη, η τελειοποίησή της απαιτεί χρόνο και εμπειρία και την κύρια ευθύνη έχουν οι φορείς της διδασκαλίας, δηλαδή οι διδάσκαλοι. Άρα, η απόκτησή τους είναι σε μεγάλο βαθμό συναρτημένη με το χρόνο εφόσον η διδασκαλία δεν μπορεί παρά να έχει μια έκταση χρόνου και με την πείρα που το άτομο αποκτά σιγά σιγά, πάλι σε μια έκταση χρόνου. Ευνόητο είναι, λοιπόν, ότι, αφού οι διανοητικές αρετές οφείλονται στη διδασκαλία, δηλαδή είναι μεταδόσιμες, την κύρια ευθύνη για τη μετάδοσή τους έχει η εκπαίδευση και οι φορείς της (οι δάσκαλοι), πέρα βέβαια από την ευθύνη που έχουν και οι άλλοι παράγοντες, ακόμα και το ίδιο το άτομο (ενδέχεται, για παράδειγμα, το άτομο σε κάποιους τομείς της γνώσης και σε κάποιες φάσεις της διαδικασίας της πρόσληψης της να είναι αυτοδίδακτο). Η διατύπωση, λοιπόν, «τὸ πλεῖον» αφήνει να εννοηθεί ότι υπάρχει και άλλος ή και άλλοι παράγοντες, τους οποίους όμως προσπερνά και δεν αναφέρει το κείμενο. Ο Αριστοτέλης, επομένως, θεωρεί ότι μόνο η διανοητική αρετή είναι διδακτική, ενώ τη γένεση και την τελείωση της ηθικής την αποδίδει στο έθος, σε αντίθεση με το Σωκράτη και τον Πλάτωνα που δίδασκαν ότι κάθε είδος αρετής είναι προϊόν μάθησης.

Από την άλλη, οι ηθικές αρετές προσδιορίζουν τη συμπεριφορά του ατόμου, καταδεικνύουν το χαρακτήρα του και καλλιεργούνται με το έθος, δηλαδή με τη μεθοδική και επαναλαμβανόμενη συμπεριφορά το άτομο εθίζεται στην ηθική συμπεριφορά και αποκτά κάποια σταθερά ψυχικά χαρακτηριστικά. Επομένως, την κύρια ευθύνη για την κατάκτηση των ηθικών αρετών φέρει το ίδιο το άτομο, αποκλειστικά ο μαθητής, δηλαδή το ασκούμενο, το εθιζόμενο πρόσωπο ου μέσω της ηθικής πράξης εθίζεται στην αρετή. Οι πρακτικές δραστηριότητες και η καθημερινή άσκηση θα καλλιεργήσουν τις ηθικές ιδιότητες της ψυχής και αφού αυτές είναι αποτέλεσμα συνήθειας και επανάληψης, την ευθύνη για την κατάκτηση της αρετής έχει κυρίως αυτός που με βούληση (προαίρεσις), σύστημα και επιμονή ασκείται στην αρετή: το άτομο. Πρέπει να επισημανθεί, ότι για τον Αριστοτέλη και για την απόκτηση

ΜΕΘΟΔΙΚΟ

της ηθικής αρετής δεν αποκλείονται και άλλοι παράγοντες, όπως ο ρόλος της παιδείας που αναφέρεται στη συνέχεια. Η συμβολή της διδασκαλίας είναι σημαντική, όχι όμως με τη λογική της μόνης διαδικασίας, όπως συμβαίνει στις διανοητικές αρετές, αλλά με τη λογική της συμβολής της στην αφομοίωση των σωστών ενεργειών και παθών, στην ποιότητα του εθισμού, στη δυνατότητα διάκρισης καλών και κακών συναισθημάτων και στην επιδίωξη αντιστοιχίας πάθους και πράξης. Στη διαμόρφωση των ηθικών αρετών, επομένως, την προτεραιότητα την έχει το έθος, ενώ η διδασκαλία, με την πλατιά της έννοια, είναι απαραίτητος, αλλά συμπληρωματικός παράγοντας.

B2.

Ο Αριστοτέλης στην προσπάθειά του να αποδείξει ότι οι ηθικές αρετές δεν είναι έμφυτες εισάγει ένα νέο επιχειρήμα συνδέοντας την απόκτηση αυτών με τις έννοιες *δύναμις* και *ενέργεια*, οι οποίες παρουσιάζονται αντιθετικά. Είναι θεμελιώδης εξάλλου στη φιλοσοφία του Αριστοτέλη η διάκριση – συνήθως αντιθετική – των εννοιών *δύναμις* και *ενέργεια*. Δύναμις είναι η δυνατότητα που έχει ένα πράγμα ή ένα ον να γίνει ή να κάνει κάτι και αποτελεί το «είναι». Ενέργεια είναι η πραγμάτωση αυτής της δυνατότητας, η εκτέλεση των αντίστοιχων πράξεων που πηγάζουν από τη δύναμη, το «πράττειν». Γενικά, θεωρεί ότι η δεύτερη έχει μεγαλύτερη σημασία από τη πρώτη. Συνδέοντας «τάς δυνάμεις» με το «πρότερον» και «τας ενεργείας» με το «ϋστερον» εννοεί ότι οι δυνάμεις μόνο χρονική προτεραιότητα έχουν έναντι των ενεργειών. Η ενέργεια έχει μεγαλύτερη αξία, επειδή η πράξη είναι αυτή που θα μετουσιώσει σε πραγματικότητα μια θεωρητική δυνατότητα. Ο Αριστοτέλης πιστεύει ότι κάθε ον αποτελείται από δύο στοιχεία ασεχώριστα την ύλη και τη μορφή. Η ύλη περιέχει μέσα της τη μορφή στην αρχή «δυνάμει», και, αν υπάρξουν οι κατάλληλες προϋποθέσεις, θα την αποκτήσει και «ένεργεια». Για παράδειγμα, ένα ακατέργαστο κομμάτι μάρμαρο είναι «δυνάμει ον ή δυνάμει άγαλμα», που μέσω της έμπνευσης και της τεχνικής του γλύπτη θα μετατραπεί σε «ένεργεια όν ή άγαλμα ένεργεια». Η δύναμις προηγείται της ενέργειας αφού χωρίς μάρμαρο γλυπτό δε γίνεται.

Συγκρίνει, λοιπόν, αντιθετικά τις φυσικές και τις ηθικές ιδιότητες μέσα από την επίσης αντιθετική διάκριση των εννοιών *δύναμις* – *ενέργεια* που συσχετίζονται χρονικά και αναφέρει τα εξής: για όσες ιδιότητες ο άνθρωπος τις έχει εκ φύσεως (όραση, ακοή) αυτές υπάρχουν μέσα μας στην αρχή ως δυνατότητες και στη συνέχεια προχωρούμε στις αντίστοιχες ενέργειες. Άρα, κάνουμε χρήση αυτών έχοντας δεδομένη την ύπαρξή τους και δεν τις αποκτήσαμε εκ των

ΜΕΘΟΔΙΚΟ

υστέρων. Οι δυνάμεις δηλαδή υπάρχουν από τη γέννηση πλήρως ανεπτυγμένες και άρα είναι προγενέστερες των ενεργειών (δυνάμεις : πρότερον, ενέργεια: ύστερον). Δε συμβαίνει, όμως, το ίδιο με τις αρετές, γιατί εκεί πρέπει να προηγηθούν οι ενέργειες και ύστερα με την πράξη έρχεται η στιγμή που αποκτούμε τη συγκεκριμένη ιδιότητα, δύναμη, ικανότητα να συμπεριφερόμαστε ανάλογα. Οι δυνάμεις δηλαδή μορφοποιούνται σταδιακά μέσω της συνεχούς επανάληψης των αντίστοιχων ενεργειών και άρα είναι μεταγενέστερες των ενεργειών (ένέργεια: πρότερον, δυνάμεις: ύστερον).

Επομένως, με επαγωγικό συλλογισμό, ο Αριστοτέλης οδηγείται στο συμπέρασμα ότι οι ηθικές αρετές δεν ανήκουν σ' αυτά που ο άνθρωπος έχει εκ φύσεως και ότι απαιτείται ενέργεια.

Αξίζει να διευκρινιστεί, ότι η ενέργεια, και μάλιστα η επαναλαμβανόμενη, αποτελεί το ποσοτικό στοιχείο της ηθικής αρετής και από μόνη της δεν εξασφαλίζει την απόκτησή της. Γιατί στην περίπτωση των ηθικών αρετών μια πράξη δεν είναι πράξη ηθική, επειδή έχει κάποια χαρακτηριστικά ηθικής, αλλά αυτός που ενεργεί πρέπει να έχει τα εξής χαρακτηριστικά:

- α) να ενεργεί έχοντας ακριβή γνώση και άρα συνείδηση του τι κάνει («συνειδώς»).
- β) οι πράξεις του να είναι αποτέλεσμα επιλογής και προτίμησης γι' αυτές καθαυτές τις πράξεις («προαίρεσις»).
- γ) ο τρόπος με τον οποίο ενεργεί να μένει σταθερός και αμετάβλητος, ώστε οι πράξεις αυτές να αποτελούν μόνιμο στοιχείο της συμπεριφοράς του («ἔξις»).

Οι πράξεις, λοιπόν, είναι ηθικές, όταν είναι σαν αυτές που θα έκανε ο ηθικός άνθρωπος. Επομένως, υπάρχει διαφορά ανάμεσα στις πράξεις που προσδίδουν αρετή, και σε αυτές που απορρέουν από την ενάρτη φύση. Όμως, δεν υπάρχει άλλος δρόμος για την απόκτηση της αρετής πέρα από την επανάληψη πράξεων που εξωτερικά μόνο μοιάζουν με αυτές που θα εκτελούσε ο ενάρτος.

B3.

Βλέπε σχολικό βιβλίο, σελίδες 152-153: « **Η αρχική διαίρεση... να διακρίνει τις ανθρώπινες αρετές σε ηθικές και διανοητικές**».

Διευκρίνιση:

Η απάντηση μπορεί να περιλαμβάνει και την προηγούμενη αναφορά του σχολικού βιβλίου: «*Η ψυχή του ανθρώπου, είπε ο Αριστοτέλης... σχέση με το λογικό του*»).

B4.

οΰσης	:	οντότητα, ουσία, εξόντωση, μετουσίωση, ετυμολογία περιουσιακός, αυτεξούσιος, ευπαρουσίαστος
έσχηκε	:	σχέση, σχολείο, συνοχή, περιεχόμενο, ισχύς ανθεκτικός, αμέτοχος, ενδεδεχής, αυτοσχέδιος
πεφυκότων	:	φύση, φυτεία, ευφυΐα έμφυτος, υπερφίαλος, νεόφυτος
χρησάμενοι	:	χρήση, χρήμα, χρεία, χρέωση υπόχρεος, καταχρηστικός, δύσχρηστος
μανθάνομεν	:	μάθημα, αμάθεια, συμμαθητής αμαθής, νομομαθής, μαθηματικός

Γ. Αδίδακτο κείμενο

Γ1. Μετάφραση

Φαντάζομαι, λοιπόν, ότι εσείς δεν αγνοείτε ότι πράγματι πολλές τέτοιου είδους πράξεις έχουν γίνει μέχρι τώρα, τις οποίες στη αρχή, βέβαια, όλοι ανεξαιρέτως θεώρησαν ότι είναι συμφορές και συμπόνεσαν αυτούς που τις έπαθαν, στη συνέχεια, όμως, κατάλαβαν ότι αυτές οι ίδιες είχαν γίνει αιτίες για πάρα πολύ μεγάλα καλά. Και για ποιο λόγο πρέπει να μιλάω για τα μακρινά; Αλλά ακόμα και τώρα μπορούμε να ανακαλύψουμε ότι οι πόλεις που τουλάχιστον είναι πρώτες, μιλάω βέβαια για τις πόλεις των Αθηναίων και των Θηβαίων, δεν εξασφάλισαν μεγάλη πρόοδο από την ειρήνη αλλά από όσα επανέκτησαν σε καιρό πολέμου, αφού ατύχησαν προηγουμένως, απ' αυτά τη μία (εν. πόλη) να είναι αρχηγός των Ελλήνων και την άλλη να έχει γίνει τόσο μεγάλη σήμερα, όση κανείς ποτέ μέχρι τώρα δε ήλπιζε ότι θα γίνει· γιατί η φήμη και η δόξα συνήθως εξασφαλίζονται όχι με την ησυχία (ή με την ειρήνη) αλλά με τους αγώνες.

Μονάδες 10

Γ2.

ὕμᾱς	:	ἕ
πόρρω	:	πορρωτάτω
ἀγαθῶν	:	εὖ
αὐτάς	:	ὕμῶν αὐτῶν
ἡγεμόνα	:	ἡγεμόσι(ν)
οἶμαι	:	ᾠέτο
ὑπέλαβον	:	ὑπειλήφθαι

ΜΕΘΟΔΙΚΟ

τοῖς παθοῦσι : τοῖς πεισομένοις
ἔγνωσαν : γνοίη
καταστᾶσαν : κατάστηθι

Μονάδες 10

Γ3α.

ὕμᾱς : υποκείμενο του απαρεμφάτου «οὐκ ἀγνοεῖν» (σχέση ετεροπροσωπίας)
συμφοράς : κατηγορούμενο που αναφέρεται στο υποκείμενο «ἄς» μέσω του συνδετικού ρηματικού τύπου «εἶναι»
τοῖς παθοῦσι : αντικείμενο στο «συνηχθέσθησαν» και επιθετική μετοχή με υποκείμενο το άρθρό της «τοῖς»
τί : αιτιατική αιτίας ως επιρρηματικός προσδιορισμός στο «δεῖ»
λαβούσας : κατηγορηματική μετοχή που αναφέρεται στο αντικείμενο « τὰς πόλεις» και συμπληρώνει την έννοια του ρήματος «εὔροιμεν ἄν»
ἡγεμόνα : κατηγορούμενο που αναφέρεται στο υποκείμενο «τήν μέν» μέσω του συνδετικού ρηματικού τύπου «καταστᾶσαν»

Μονάδες 6

Γ3α.

Πλάγιος λόγος:

1^{ος} τρόπος: Ὁ ρήτωρ εἶπεν ὅτι αἱ γάρ ἐπιφάνειαι και λαμπρότητες οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγώνων γίνεσθαι **φιλοῖεν**.

(*Διευκρίνιση:* Η κύρια πρόταση κρίσεως μετατρέπεται στον πλάγιο λόγο σε ειδική πρόταση εκφερόμενη με ευκτική πλαγίου λόγου).

2^{ος} τρόπος: Ὁ ρήτωρ εἶπεν **τάς** γάρ **ἐπιφανείας** και **λαμπρότητας** οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγώνων γίνεσθαι **φιλεῖν**.

(*Διευκρίνιση:* Η κύρια πρόταση κρίσεως μετατρέπεται στον πλάγιο λόγο σε ειδικό απαρέμφατο με ετεροπροσωπία).

Μονάδες 4

Επιμέλεια: Αναστασάκη Γεωργία, Βελντέ Μαρία